

INDIJANSKO PREBIVALSTVO V ARGENTINI

Dejan Cigale

UDK: 911.3:314(82=87)
COBISS: 1.04

IZVLEČEK

Indijansko prebivalstvo v Argentini

Argentina je država z izrazito številčno prevlado belcev, kar je predvsem posledica njene zgodovine v času po prihodu Evropejcev. Kljub temu se je obdržalo dokaj številno indijansko prebivalstvo, ki je ohranilo tudi del svoje kulture. V zadnjem času se v večji meri pojavlja v javnosti s svojimi zahtevami, se organizira in si skuša tudi v praksi pridobiti pravice, ki so jim zakonsko deloma že zagotovljene.

KLJUČNE BESEDE

Argentina, indijansko prebivalstvo, jezikovne manjšine

ABSTRACT

Indian population in Argentina

Argentina is a country where the large majority of population is white. This is the consequence of its history after the arrival of the Europeans. Despite this rather numerous Indian population remained and it retained at least part of its culture. In the last years it is increasingly appearing in the public with its demands, is getting organized and trying to acquire the rights, which are, at least partially, already included in the legislation.

KEY WORDS

Argentina, Indian population, language minorities

AVTOR

Dejan Cigale

Naziv: mag., univerzitetni dipl. geograf in prof. zgodovine

Naslov: Inštitut za geografijo, Trg francoske revolucije 7, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: +386 (0)1 200 27 26

Faks: +386 (0)1 200 27 34

E-pošta: dejan.cigale@uni-lj.si

Skupaj z Urugvajem je Argentina južnoameriška država z največjim deležem belcev. Razlogi za to so razmeroma redka poselitve obsežnih ravninskih območij v času prihoda prvih Evropejcev, poznejše občutno nazadovanje števila prvotnih prebivalcev zaradi bolezni, ki so jih sem zanesli Evropejci, slabe življenjske razmere in tudi zelo intenzivno priseljevanje evropskega prebivalstva od srede 19. stol. naprej. Tako je mešano in še zlasti čisto indijansko prebivalstvo postalo izrazita manjšina. Kljub temu se je ohranilo in v nekaterih predelih države še vedno predstavlja pomemben delež prebivalstva. Ponekod njegov delež celo narašča, v precejšnji meri tudi zaradi priseljevanja iz Bolivije. Še v devetdesetih letih 20. stol. so na ozemlju Argentine govorili več kot 20 različnih indijanskih jezikov, vendar je mnoge uporabljalo le še nekaj posameznikov in so obsojeni na izginotje (4).

V času pred prihodom Špancev je bila na ozemlju zdajšnje Argentine poselitev najgostejša na severozahodu države, v Sierras Centrales in na območju Medrečja s sosednjimi obalnimi predeli, kjer so bivala stalno naseljena poljedelska ljudstva. Drugod (Patagonija, Chaco, Pampe) so prevladovala nomadska ljudstva (glej sliko 1).

Cprav so Španci l. 1516 prvič stopili na tla zdajšnje Argentine na obalah La Plate, so jo začeli poseljevati predvsem iz Peruja (v štiridesetih letih 16. stol.), medtem ko so na območje Cuya (provinca Mendoza, San Juan in San Luis) prišli z območja Čila. Za Špance je bil sprva zanimiv predvsem severozahod države, ker so tam žive la ljudstva, ki so se ukvarjala s kmetijstvom, in ker je bila na voljo številna delovna sila. V naslednjih desetletjih so se Španci na teh območjih dokončno ustalili in začeli ustanavljati mesta.

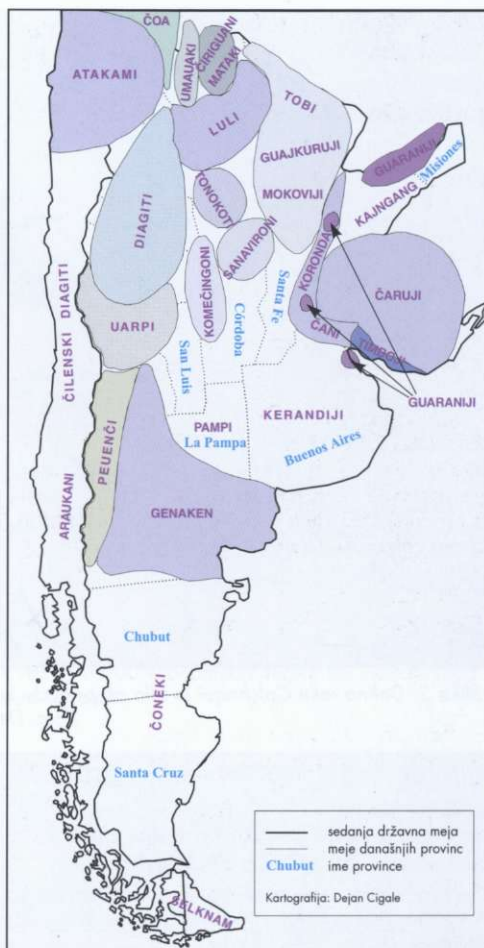
Prihod Špancev je za indijansko prebivalstvo pomenil precejšnjo spremembo. Španci so vpeljali sistem *encomiend*, ki je temeljil na dodeljeni indijanski delovni sili, do katere so imeli pravico španski prišleki. Po velikem zmanjšanju števila indijanskega prebivalstva so jih zamenjala veleposestva – latifundije.

Razvoj na območju Pamp je potekal bistveno drugače. Prva velika španska ekspedicijska

se je na obalah zdajšnje Argentine izkrcala l. 1536 pod vodstvom Pedra de Mendoze, ki je na območju današnjega Buenos Airesa ustanovil naselje. Ker je bilo izpostavljeno stalnim napadom Indijancev, je bilo kmalu opuščeno. Šele l. 1580 je na območju Buenos Airesa nastalo novo naselje, druga pa so bila ustanovljena še pozneje. Prihod Špancev je pomembno spremenil življenje pampskih Indijancev. S sabo so pripeljali konje, ki so Indijancem omogočili bistveno večjo mobilnost. Pomemben je bil tudi vpliv pobegle živine, ki se je prosto pasla po pampah in je privlačila Indijance kot vir hrane. Zaradi pritiska Špancev je prišlo tudi do selitev indijanskega prebivalstva. Tako so se z območja današnjega Čila Mapuči umikali proti jugu in vzhodu na zdajšnje argentinsko ozemlje. Ob tem so spremenili način življenja in se iz nekdanjih poljedelcev postopoma spremenili v nomadske lovce, na kar sta vplivala uvedba konja kot domače živali in prisotnost prosto se pasočje živine kot privlačnega plena (9).

Naseljenost belcev v zaledju Buenos Airesa se je ozemeljsko le počasi širila. Do prvih pomembnejših konfliktov med belci in Indijanci je na tem območju tako prišlo šele v sedemdesetih letih 17. stol. Južnih delov zdajšnje province Buenos Aires Evropejci dolgo niso poselili. Šele l. 1805 so se začeli naseljevati južno od reke Salado. Po osamosvojitvi izpod španske oblasti in razglasitvi neodvisnosti l. 1816 je prišlo do hitrejšega razvoja kmetijstva, zlasti živinoreje, zato so se z belci poseljena ozemlja začela hitreje širiti. To je privedlo do stalnih konfliktov z indijanskim prebivalstvom. Zaradi zaščite na novo poseljenih območij je argentinska vlada postavila linijo utrdb in začela s politiko počasnega ekspanzionizma na pampaska območja, poseljena z Indijanci (9).

Na povpraševanje po zemljiščih je močno vplivalo priseljevanje Evropejcev, ki se je v večjem obsegu začelo konec tridesetih let 19. stol., intenzivneje pa šele po l. 1860. L. 1878 je postal vojni minister general Julio Argentino Roca. Prejšnjo politiko počasnega pomikanja linij utrdb je opustil in l. 1879 začel s tako imenovano osvojitvijo puščave (*Conquista del Desierto* ali tudi *Campaña al Desierto*). Zanj je bil

Slika 1: Indijansko prebivalstvo v času konkviste (prirejeno po [5]).

značilen neusmiljen, v marsičem genociden boj proti nomadskim Indijancem. O tedanjih razmerah govori tudi podatek, da so tisti, ki so prinesli indijanska ušesa, dobili lepo plačilo (5). Tako so bile Pampe v nekaj letih pripravljene za naselitev belcev. Njihovo število je zaradi močnega priseljevanja hitro naraščalo in postopoma se je izoblikoval položaj, v katerem so Indijanci predstavljali le skromen delež celotnega prebivalstva, niso pa povsem izginili.

Natančno število indijanskega prebivalstva zaradi pomanjkanja ustreznih statističnih podatkov ni znano, saj je bilo vprašanje o domorodni

Slika 2: Dolina reke Calchaquí je bila ob prihodu Špancev domovanje istoimenskega indijanskega plemena (foto: Dejan Cigale).

pripadnosti prvič vključeno v popis šele l. 2001, njegovi rezultati pa še niso na voljo. Običajno se pojavljajo številke od nekaj deset tisoč do več kot 150.000, a gre le za ocene.

Precejšen del prebivalstva indijanskega porekla je že izgubil svoj jezik in prevzel španščino, kljub temu pa se še opredeljuje za pripadnike domorodnih skupnosti (npr. Atakami, Kalčakiji-Diagiti) in se tako tudi organizira. Kljub sistematičnemu uveljavljanju španščine je veliko indijanskega prebivalstva svoj jezik ohranilo do danes.

Med indijanskimi jeziki, ki so preživeli in jih še vedno uporablja pomemben del prebivalcev, lahko omenimo čiriguano (v provincah Jujuy in Salta ga govori okrog 15.000 oseb), mapudungun – jezik Mapučev (v provincah Neuquen, Río Negro, Chubut, Buenos Aires in La Pampa; 40.000 ali več), toba (provinci Formosa in Chaco; 15.000–20.000) in mokoví (Chaco, Santa Fe; 3.000–4.000) (4). Na prvem mestu pa je jezik kečua (ali kičua oz. runasimi), ki je danes najpogosteje uporabljan indi-

janski jezik. Za razširjenost se ima zahvaliti vrsti dejavnikov. Bil je jezik inkovske države – Tawantinsuya, ki so jo sestavljali štiri deli, od tod tudi njeno ime (*tawa* pomeni v jeziku kečua štiri, *suyu* ali *suyo* pokrajina). Država je na ozemlje zdajšnje Argentine segla v času vladarja Tupaka Inke Jupankija v 2. polovici 15. stol. Razširila se je daleč proti jugu, verjetno vse do območja Mendoza. Jezik se je na teh območjih zaradi raznovrstnih trgovskih stikov uveljavil že prej, druga faza njegove širitve pa je povezana z ekspanzijo inkovske države, saj so Inki na zasedenih ozemljih poskušali širiti kečuo, še posebej med pripadniki socialno višjih slojev. Poleg tega so k širjenju jezika prispevali mitmajji (*mitmakuna* oz. hispanizirano *mitmas* ali *mitimaes*), to je pripadniki prisilno preseljenih plemen, ki so prišli z območij, kjer so govorili jezik kečua. V tretji fazi so jezik kečua na račun drugih indijanskih jezikov širili Španci (2). Deloma je šlo za vplive njihovega indijanskega spremstva, saj so v odpravah konkvistadorjev praviloma šte-

Slika 3: Na širšem območju Buenos Airesa (na sliki) živi več 100.000 ekonomskih migrantov indijanskega porekla (foto: Dejan Cigale).

Slika 4: Quebrada de Humahuaca je dobila ime po indijanskem plemenu Omaguaki ali Umauki (foto: Dejan Cigale).

Slika 5: Razširjenost indijanskih jezikov v današnji Argentini [prirejeno po (4)].

vilčno prevladovali indijanski spremljevalci, drugi dejavnik njegovega širjenja pa je bila načrtna dejavnost misijonarjev in konkvistadorjev. Španci so potrebovali jezik, s katerim so se lahko sporazumevali z domačini in ki bi ga obvladali njihovi indijanski pomočniki. To je bilo še zlasti pomembno z vidika širjenja in prakticiranja katoliške vere, čeprav so v ta namen uvajali tudi španščino. Tako je bilo v različnih časovnih obdobjih sprejetih več zakonov in navodil, ki so od duhovnikov zahtevali znanje jezika kečua. Prisotna je bila tudi uporaba prijateljskih Indijancev kot katehetov (6). Jezik kečua so v času njegove največje razširjenosti

govorili na obsežnih območjih zdajšnje Argentine, zlasti na ozemlju provinc Jujuy, Salta, Tucumán, Santiago del Estero, Catamarca, La Rioja, San Luis in San Juan (2, 6).

Pozneje, predvsem od konca 17. stol. naprej, je španščina začela čedalje bolj izpodrivati indijanske jezike – tudi s pomočjo ustrezne zakonodaje, ki si je prizadevala uveljaviti španščino na račun drugih jezikov. Zelo pomemben dejavnik pri izginjanju indijanskih jezikov je bilo širjenje šolanja v španščini. V 19. stol se je tako dokaj naglo začelo zmanjševati območje, kjer so govorili jezik kečua in polagoma se je oblikovalo zdajšnje stanje, ko je jezik preživel le v Jujuyu, predvsem na območju pune, in v provinci Santiago del Estero. Poleg tega ga govorijo še številni ekonomski migranti, zlasti na območju Buenos Airesa; deloma izvirajo s severozahoda Argentine, deloma iz Bolivije. Praviloma gre za dvojezično prebivalstvo.

Zdaj govorijo v Argentini, če ne upoštevamo priseljencev iz Bolivije, dva dialekta. Najbolj razširjen je santiaški kičua (*kichwa santia-gueño*). Število prebivalcev, ki naj bi ga govorili, ocenjujejo na 130.000 do 150.000. Pri tem jih del (okrog 110.000) živi v provinci Santiago del Estero, del pa drugod (2). Nekatere ocene navajajo precej nižje številke (na primer okrog 60.000) (4). Drugi dialekt govorijo v provinci Jujuy; ocenjujejo, da ga govori okrog 10.000 ljudi (2).

Argentinska država za problematiko indijanske manjšine ter ohranjanja njenih kulturnih in jezikovnih posebnosti večinoma ni kazala posebnega zanimanja. Do določenih premikov na tem področju je prišlo na začetku sedemdesetih let 20. stol., šele v osemdesetih letih pa je prišlo do sprejetja zakonov, posvečenih tej problematiki. Tako so zdaj indijanskemu prebivalstvu ustavno priznane kulturne, politične, družbene in gospodarske pravice. Večina provinc ima v svojih ustavah tudi člene, ki se nanašajo na problematiko domorodcev, ki jim načeloma priznavajo določene pravice oziroma jim zagotavljajo spoštovanje njihove identitete in kulture. Tudi na ravni države je ta problematika zajeta v zakonodaji, ki obravnava kot posebno kategorijo domorodne skupnosti (co-

municipalidades indígenas) in jim priznava tudi določene ozemeljske pravice, indijanskemu prebivalstvu pa zagotavlja tudi nekatere posebne pravice na področju izobraževanja.

Dejansko je položaj večinoma precej slabši. Naj za ponazoritev navedemo nekaj primerov s področja izobraževanja. Tako je na primer prišlo do več poskusov uvajanja domorodnih jezikov v šolstvo. Že leta 1950 so v šolske programe v provinci Santiago del Estero uvedli poučevanje jezika kečua, ki naj bi se začelo l. 1953, a te zamisli so ostale le na papirju (1). Minila so skoraj štiri desetletja, preden se je uresničil kakšen podoben projekt, a v bistveno manjšem obsegu. Tedaj so v isti provinci začeli s poučevanjem jezika kečua na treh osnovnih šolah, a kaj kmalu je tovrsten pouk ostal na eni sami šoli.

Podobno neuspešen poskus izvira iz druge polovice devetdesetih let 20. stol. Januarja 1997 je ministrstvo za šolstvo province Jujuy najavilo projekt poučevanja jezika kečua v vseh šolah z območja »Pune in Quebrade«, vendar ni

resnično zaživel, saj se je ta jezik l. 1999 poučeval na eni sami šoli, in sicer v kraju Siénega (Cusi-Cusi) blizu tromeje z Bolivijo in Čilom (1).

Soroden, čeprav bolj uspešen primer je iz departmajev San Martín, Rivadavia in Orán v provinci Salta, kjer v šolah učitelji poučujejo skupaj z dvojezičnimi pomočniki indijanskega porekla. Še l. 1997 je delovalo na šolah v provinci Salta okrog 150 tovrstnih učiteljev, a že naslednje leto se je njihovo število predvsem zaradi neurejenega statusa zmanjšalo na polovico.

Kljub odsotnosti ustreznega izobraževanja so predvsem zaradi uporabe v družinskem okolju številni indijanski jeziki preživeli. V nekaterih primerih doživljajo tudi svojevrstno oživljanje na posameznih območjih, kar velja zlasti za jezik kečua. A tudi tam, kjer nič več ne govore indijanskih jezikov, so za njimi ostali številni sledovi v poimenovanju naselij, gora, rek in jezer. Ker španski prišleki niso poznali domačih jezikov, so bila mnoga zemljepisna imena zapisana napačno ali vsaj neustrezno. Razen

Slika 6: Na obsežnih območjih države so se ohranili sledovi indijanske poselitve v obliki zemljepisnih imen. Tako ime gorske skupine Nevados de Cachi vsebuje besedo iz jezika kečua (*cachi* pomeni *sol*) (foto: Dejan Cigale).

Slika 7: Ne severozahodu države veliko zemljepisnih imen izvira iz zdaj že mrtvega jezika kunska, tako tudi Salar de Arizaro (7) (foto: Dejan Cigale).

tega je pri poimenovanju opaziti vplive različnih jezikov, zato je pogosto težko ugotavljati izvor imen.

O indijanskem prebivalstvu ne pričajo le zemljepisna imena, ampak so indijanski jeziki vplivali tudi na španščino, saj so priseljenci prevzeli številne indijanske besede, v več pokrajinah pa so jeziki (zlasti kečua) vplivali na melodično, slovnično in leksiko španskih narečij (8).

Za indijansko prebivalstvo je še vedno značilno življenje na družbenem robu in v revščini, pogosto v izredno slabih bivalnih razmerah. Indijanci so izrazito podpovprečno izobraženi, zato je med njimi nadpovprečno veliko brezposelnih. Zemljišča, ki so jim sicer priznana, pogosto gospodarsko izkoriščajo različna podjetja.

Kljub neugodnim razmeram je indijansko prebivalstvo ohranilo precejšen del kulturne dediščine, kar je tako posledica izoliranosti kot nekakšnega tihega kulturnega odpora in vztrajnosti. V sodobnosti so indijanski jeziki prisotni tudi na radiu in internetu, domorodno prebivalstvo pa se samoorganizira in se s svojimi zah-

tevmi pojavlja tudi v javnosti. Znanih je tudi več primerov sodnih sporov zaradi dejavnosti, ki so ogrožale indijansko prebivalstvo, na primer skupnosti Mapučev Katipayín proti naftni družbi YPF, skupnosti Kolla proti provinci Salta zaradi gradnje severnoandskega plinovoda ali skupnosti *Lhaka honhat* proti vladi province Salta zaradi komercialne izrabe njihove zemlje na območju Chaca (3).

Očitno se je obdobje molka indijanskega prebivalstva končalo. Indijanci se pogosto organizirajo na krajevni in pokrajinski ravni, prišlo pa je tudi do njihovega povezovanja na državni ravni. Ob več priložnostih so v javnosti skupaj nastopili predstavniki večjega števila domorodnih skupnosti. Enega zadnjih tovrstnih primerov predstavljajo protesti ob popisu 2001, saj po mnenju indijanskih predstavnikov pred popisom ni bilo ustreznih informativnih dejavnosti med domorodnim prebivalstvom, zato naj popis ne bi odražal dejanskega stanja.

Kljub naraščajočim prizadevanjem indijanskega prebivalstva za uveljavljanje svojih

Slika 8: Na začetku l. 2002 se je začel postopek dodeljevanja več 100.000 ha zemljišč, ki naj bi bila izročena domorodnim skupnostim z območja Susquesa (na sliki) v provinci Jujuy (foto: Dejan Cigale).

zahtev in kljub temu, da so mu z ustavo in zakoni zagotovljene nekatere posebne pravice, je zaradi težkega gospodarskega položaja v Argentini malo verjetno, da bi država našla sredstva za zagotavljanje teh pravic. Podobno velja tudi za izvajanje ukrepov, ki naj bi prispevali k izboljšanju življenjskih razmer velikega števila revnega domorodnega prebivalstva.

1. Albarracín, L. I. s sodelavci 1999: *Aportes para la enseñanza de la lengua Quechua en el NOA*. Medmrežje: <http://usuarios.arnet.com.ar/yanasu/aportes.htm>. 19. 11. 2001.
2. Alderetes, J. R. 1999: *El Quichua de Santiago del Estero*. Medmrežje: <http://usuarios.arnet.com.ar/yanasu/main.htm>. 13. 11. 2001.
3. Bengoa, J. 2000: *La emergencia indígena en América Latina*. Fondo de cultura económica.
4. Ethnologue.com: *Languages of Argentina*. Medmrežje:

http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=Argentina. 31. 12. 2001.

5. González, A. R., Pérez, J. A. 2000: *Argentina indígena: Vísperas de la conquista*. 3a. edición. Paidós. Buenos Aires.
6. Nardi, R. L. J. 1962: *El quichua de Catamarca y La Rioja. Cuadernos del Instituto Nacional de Investigaciones Folklóricas*. Buenos Aires. Medmrežje: <http://www.cilnardi.com.ar/lrnardi.htm>. 13. 11. 2001.
7. Nardi, R. L. J. 1957: *Toponimia cunza en la Argentina*. Revista Geográfica Americana. Academia Nacional de Geografía. Buenos Aires. Medmrežje: <http://www.cilnardi.com.ar/cunza.htm>. 13. 11. 2001.
8. Piki Chaki, 2001: *Influencias del Quechua en la formación del Español en el Noroeste Argentino: Molulo*. Medmrežje: <http://www.cilnardi.com.ar/molulo.htm>. 31. 12. 2001.
9. Randle, P. H. 1977: *La ciudad pampeana*. 2a edición. Oikos. Buenos Aires.